Ehl-i Sünnete Göre Müteşâbih Âyet ve Hadîs-i Şerîfler

Bizi yoktan var eden Allah Teâlâ'ya sonsuz hamt eder, onu tanımamak ve ona karşı nankörlük etmekten ona sığınırız. Hakla batılı, helal ile haramı ayırmak için gönderilen Hz. Muhammed (sallalahu aleyhi ve selem)'e, âl ve ashabına selam ederiz.

İmanın temel rüknü kalp ile tasdiktir. Tasdik ise kişinin, içeriğini tam anlamıyla idrak etmese de doğru olduğuna inanmasıdır. Bu yüzden kelam âlimleri imanın rüknünü tasdik olarak açıklamışlardır. Söz gelimi; Allah Teâlâ'nın mahiyetine dair bilgi sahibi olmasak da varlığına iman etmekle yükümlüyüz. Keza sıfatları için de aynı durum söz konusudur. Bu yüzden, İmam Ebu Hanife (Allah ona rahmet etsin) Ehl-i Sünnet itikat prensiplerini açıkladığı kitabında şöyle der: Kişi, doğrusunun ne olduğunu bilmediği bir meselede "Yarabbi! Ben doğru hangisi bilemiyorum, senin katında hangisi doğru ise ben ona inandım" şeklinde bir iman ve tavır içerisinde olması gerektiğini söylemiştir. İmamın bu açıklamalarından da anlıyoruz ki, imanın şartı iman edilecek şeyin anlaşılabilir olması değil, belki teslimiyettir. İşte Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde nazil ve varit olan müteşabihler de âlimlerin çoğuna göre manalarının tam olarak anlaşılamayacağı şeylerdendir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîmle sabit olanlarının inkâr edilmesi, kişiyi İslam dairesinden çıkarır.

Müteşabih ayet veya hadisler, âlimler için bir imtihan vesilesi olmuş, her bilenin üstünde daha fazla âlim olan birinin olduğuna işaret etmişlerdir. Adeta ilimde yükselen şahıslara bir kırmızı hat gibi kul, ne kadar âlim olursa olsun ulaşamayacağı, bilemeyeceği şeyler vardır der. Kalplerinde maraz bulunanların dışındakiler "bunlara iman ettik hepsi Allah Teâlâ katındandır. Manasını da ancak o bilir. Neyi kast ettiyse haktır" derler. Kalplerinde maraz olanlar ise acaba bunda ne vardır deyip olmadık manaları aramaya çıkarmaya yeltenerek sapmaya başlarlar. Allah Teâlâ hepimizi korusun.

Malumdur ki; Ehl-i Sünnet âlimleri Allah Teâlâ'nın cisim ve cisme ait tüm sıfatlardan münezzeh olduğunda ittifak etmişlerdir. Buna göre; mutlak olarak "Allah Teâlâ cisimdir" denilemeyeceği gibi, "O, diğer cisimler gibi olmayan başka bir cisimdir" de denilmesi caiz değildir. Zira bu, gerek aklen, gerekse de naklen muhaldir. Böyle bir itikatta olanın küfrüne hükmedilmiştir. Allah Teâlâ'nın bir mekâna yerleşmediğinde, üzerinden zaman geçemeyeceğinde, manasında mekân ve cihet mülahaza edilerek yüksek veya alçaklıkla, yakın veya uzaklıkla nitelenemeyeceğinde ittifak etmişlerdir. Allah Teâlâ için "şu mekândadır" veya "şu yöndedir" denilemez. Allah Teâlâ mekân veya altı yönden biriyle nitelenemez. Yine Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, "Allah Teâlâ fiziki (hissi) olarak arşın üstündedir" denilemez. Ancak, istiva ayetini Kur'ân-ı Kerîm'de geldiği gibi okumak ve Kur'an-ı Kerimin kast ettiği ne ise ona iman ettim demek caiz ve gereklidir. Yani kendisinin kastettiği ve haber verdiği gibi; hulul, istikrar, hareket ve intikal olmaksızın zatına layık bir istiva ile arşı istiva etmiştir. Zira bunlar cisimlerin özellikleridir. Hâlbuki noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah Teâlâ'nın cisim olması ve cisim

özellikleriyle nitelenmiş olması kesinlikle mümkün değildir.

Kur’an-ı Kerimin genel ayetleri muhkemdir. Yani manaları lügat bakımından anlaşıldığı gibi kast edilen maksut manalar da anlaşılır. Müteşabih ayetler ise; maksat ve gayeye bakmadan sırf lügat açısından muhkem ayetlerden anlaşılan genel söyleme ters anlaşılabilirler. Yani müteşabih ayet, sırf lügat yönüyle anlaşılmaya çalışıldığında yukarda anlattığımız manalara aykırı olarak anlaşılırlar. Bu yüzden Allah Teâlâ, müteşabih ayetler vasıtasıyla âlim kullarını sınava tabi tutar ve şöyle der:

“O, sana Kitab’ı indirendir. Onun (Kur’an’ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar” Al-i İmran/7

Bu yüzden müteşabih ayetlere olduğu gibi inanıp Allah Teâlâ bunlarla neyi kast ettiyse ona inanmak ve bunların hepsi Allah Teâlâ katındandır deyip iman etmek inanç esasıdır. Bu müteşabih ayetlerden bazıları şunlardır:

يَخَافُونَ رَبهُمْ مِنْ فوْقِهِم

“Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar” (Nahl/50)

أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الأَرْضَ

“Gökte olanın sizi yerin dibine geçirmesinden güvende misiniz?” (Mülk/16)

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتوَى

“Rahmân, Arş’a istivâ etmiştir” (Tâhâ/5)

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ

“O’na ancak güzel sözler yükselir” (Fatır/10)

تعْرُجُ الْمَلاَئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ

“Melekler ve Ruh (Cibril) O’na yükselir” (Meâric/4)

هَلْ ينْظُرُونَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِيهُمُ اللَّهُفِى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ

“Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah’ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler?” (Bakara/210)

وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا

“Melekler sıra sıra dizilip, Rabbin gelince” (Fecr/22)

وَيَبقَى وَجْهُ رَبِّكَ

“Yüce ve iyilik sahibi Rabbinin yüzü bakidir” (Rahman/27)

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي

“Gözümün önünde yetişesin diye seni sevimli kıldım” (Tâhâ/39)

تَجْرِى بِأَعْيُنِنَا

“Gözlerimizin önünde akıp gidiyordu” (Kamer/14)

يَدُ اللَّهِ فوْقَ أَيْدِيهِمْ

“Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir” (Fetih/10)

Müslim, et-Tirmizi, Ebû Dâvud ve diğer kaynakların rivayet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber Efendimiz (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurmuştur:

ينْزِلُ رَبُّنا كُلَّ لَيلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنيَا حِينَ يبقَى ثلُثُ اللَّيْلِ الآخِيرُ

“Rabbiniz son üçte ikisi kalınca her gece yeryüzü semasına iner[1]”

Yine Müslim’in rivayet ettiği başka bir hadîs-i şerîfte de Peygamber Efendimiz (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ قلُوبَ بَنِي آدَمَ كُلَّهَا بيْنَ إِصْبعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ كَقَلْبٍ وَاحِدٍ يُصَرِّفُهُ كيف يَشَاءُ

“Âdemoğlunun kalpleri Rahman’ın parmaklarından ikisi arasında tek bir kalp gibidir; dilediği gibi onu çevirir”

Ayrıca bu ve benzeri nasların zahirlerinden anlaşılan manaların aklen ve naklen Allah Teâlâ hakkında muhal olduğuna ve Allah Teâlâ’nın onlardan münezzeh olduğuna itikat etmek vaciptir. Zira Kur’an-ı Kerîm ve hadis-i şerifler vasıtasıyla bize ulaşan bu haberlerden maksut olanı ya sadece Allah Teâlâ bilir ya da yarattıkları arasından dilediği bazı özel kimseler de bilir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

هُوَ الَّذِى أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِى قلُوبِهِمْ زَيْغٌ فيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ يقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُولُو

الأَلْبَابِ

“O, sana Kitab’ı indirendir. Onun (Kur’an’ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar. (Âli İmran/7)

Ehl-i Sünnet’tin Selef ve Halef’inden olan âlimler (Allah onlara rahmet etsin) bunların Allah Teâlâ’dan olduğuna ve Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)’in getirdiğine dair ittifak etmişlerdir. Ayrıca bu nasların zahirlerinden anlaşılan manaları icmali bir teville yani “zahirlerinden anlaşılan ve Allah Teâlâ hakkında muhal olan bu manalardan Allah Teâlâ münezzehtir” diye tevil edilmeli mi yoksa tafsili bir şekilde mi tevil edilmeli hususunda ihtilaf etmişlerdir. Selef birinci görüşü benimsemiştir. En salim yolu seçtikleri için onlara “işi kurcalamayıp hakikatini Allah Teâlâ’ya ısmarlayan ve teslim edenler” anlamında mufavviza denilmiştir. Halef de ikinci görüşü benimsemiştir. En kuvvetli, savunmacı yani akideden şüpheyi def etmekte daha kuvvetli yolu tuttukları için onlara da “tevilciler” denilmiştir. Onlar bu nasların zahirlerinden anlaşılan muhal manalardan Allah Teâlâ’nın münezzeh olduğuna ittifak etmişlerdir. İhtilaf ettikleri temel konu; bu ayetlerin sahih bir manaya hamledilmeleri gerekir mi gerekmez mi? Bu ihtilafın kaynağı Allah Teâlâ’nın şu ayetidir:

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ

“Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir ((İlimde derinleşmiş olanlar))” (Âli İmran/7)

Selef âlimleri “**اللَّهُ**” lafzı celali üzerinde vakfetmişler yani “Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir” cümlesini nokta koyarak bitirmişler. Sonra gelen “İlimde derinleşmiş olanlar” cümlesini öncekinin devamı olmayan yeni bir cümle saymışlardır. Bu, sahabe ve ondan sonra gelenlerin çoğunun görüşüdür. İbn Abbas’tan (Radıyallahu anh) gelen en sahih rivayet budur.

Halef âlimlerinden bazıları “**والراسخون في العلم**” cümlesini önceki cümleye bağlıyorlar. Yani “Bu ayetlerin gerçek manasını ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir” şeklinde “**والراسخون في العلم**” cümlesi üzerinde vakfetmişlerdir. Sonra gelen “**يقولون آمنا به**“ cümlesini başlangıç cümlesi yani önceki cümleden bağımsız bir cümle yapmışlardır. Seleften bu görüş üzere olanlar azınlıktadır. Mücahit ve ed-Dahhak onlardandır. Bu aynı zamanda görüş İbn Abbas’tan da rivayet edilmiştir.

İmam en-Nevevî şöyle der: İlimde derinleşmiş olanlara bu ayetlerin tevillerinin bildirilmiş olabileceği görüşü daha doğrudur. Zira mahlûkattan hiç kimsenin bilemeyeceği bir takım ayetlerle insanları muhatap tutmak doğru olmasa gerektir. İbnu’l-Hacib de bu görüşü tercih etmiştir.

Müteşabih naslardan kastedileni araştırmaya yönelmeksizin işi Aziz ve Celil

olan Allah Teâlâ'ya ısmarlamak ubudiyyet/kulluk yani Allah Teâlâ'dan geleni geldiği gibi kabullenme özelliğinin kâmil noktasıdır. Zaten Selef, bu görüşü bu yüzden tercih etmiştir. Halefin tercih ettiği gibi bu ayet-i kerime ve hadis-i şerifleri tevil etmek ve tefsirine girişmek ise kul adına bir ibadettir. Ancak kulluğu izhar etmek, ibadet etmekten daha kuvvetlidir. Aynı şekilde bu ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden lügat yönünden anlaşılan uygun olmayacak muhal manalardan Allah Teâlâ'yı tenzih etmek ve "bunların manasını ancak Allah Teâlâ bilir" diyerek manalarını kurcalamamak itikadî bir takım tehlikelerden uzak ve itikat için daha sağlam ve risk taşımayan bir yoldur ki selefin yoludur.

Şu noktada selef-halef bilumum İslam uleması hem fikirdir: bu ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin lügat manalarından anlaşılacak bir takım uygunsuz şeylerin kast edilmediğini söylemek vaciptir. Mesela; istiva ayetinde; "Allah Teâlâ arşın üzerine yerleşip oturdu" şeklinde bir anlam kesinlikte yoktur. Böyle bir anlamı taşıdığına inanmak itikat bozukluğudur. Bu yüzden Allah Teâlâ'nın hiçbir şeye benzemediğine ve müteşabih ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin zahirlerinden anlaşılan manalarının kast edilmediğine inanmak gerekir. Kendi içimizde selefin görüşünü benimsemeliyiz. Halef dahi kendi içinde selefin yolunu benimser ve tevile kalkışmazdı. Fakat İslam'a saldıranlara karşı halefin yolunu tutmak kaçınılmazdır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لـيس كمثـله شَىْءٌ

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" (Şura/11)

Hidayet yoluna sülük etmek kendisine bahşedilmiş olan için bu ayetin içerdiği mana ile yetinmek yeterlidir.

Hulasa; itimat edilmesi ve bizim gibilerin kesinlikle itikat etmesi gereken şudur: Cisimlerin başka cisimleri istiva etmesinde olduğu gibi yerleşme, değme ve hizalanma olmaksızın Allah Teâlâ'nın arşı istiva ettiğine iman etmek vaciptir. Bilakis bu istiva O'na layık olan bir manayladır. Sadece noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah Teâlâ istivanın keyfiyetini bilir. Keza her ne zaman parmak, ayak, el, yüz ve geride geçenler gibi zahirinden cisim manası anlaşılan bir ayet-i kerime veya hadis-i şerif görürsek, hepsinin Allah Teâlâ'nın sıfatları olduklarına inanmamız vaciptir. Bununla beraber organ manasında olmadıklarına bilakis O'na layık bir manada olduklarına ve noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah Teâlâ'nın da o manayı tek bilen olduğuna iman etmek ve selefinin (Allah Teâlâ hepsinden razı olsun) temelini attığı bu yolda yürümek vaciptir. Ancak halkın bu incelikleri âlimler gibi kavrayıp kalplerini teşbih ve tecsimden korumaları kolay hatta mümkün olmadığından tevil şartları gözetilerek yapılan ve Allah Teâlâ hakkında düşünülebilmesi uygun olan manalara tevil etmek de caiz olup halkın bu hususta müşküllerini onların anlayacağı şekilde tevil yoluyla açıklamak da bazen vacip olur ki bu da halefin yoludur. Allah Teâlâ en doğruyu bilendir.

HÜSAMETTİN VANLIOĞLU BAŞKANLIĞINDA FIKIH KURULU

[1] Müslim, Namaz 6, bab: duaya rağbet ettirmek